

Rapport över Beredskapsnämndens undersökningar av "försvarsviljan" i Malmö ...

Melén, Ola,

dP 23/16

BEREDSKAPSNÄMNDEN
FÖR PSYKOLOGISKT FÖRSVAR

RAPPORT ÖVER BEREDSKAPSNÄMNDENS UNDERSÖKNINGAR AV
"FÖRSVARSVILJAN"

I

MALMÖ OCH HOLMSUND UNDER VÅREN 1960.

C.O. Melén

Stockholm

1961

44
13

10

BEREDSKAPSRÅDET
FÖR PSYKOLOGISKT FÖRBÄTT

BERÄTTNING ÖVER BEREDSKAPSRÅDETS UNDERSÖKNINGAR AV
"FÖRBÄTTARVILLAN"

I

MÅNG OCH BOKNING UNDER ÅR 1960.

C. O. WILK

Stockholm
1961

Förord

Huvudsyftet med beredskapsnämndens undersökningar i Malmö liksom på andra orter har varit att studera opinionsbildningen och inte att göra opinionsmätningar. Några frågor avsedda att belysa "försvarsviljan" har dock medtagits. Då dessa frågor återkommit vid flera undersökningstillfällen, kan utvecklingen av "försvarsviljan" i Malmö följas för de senaste fyra åren.

Det bör starkt understrykas att trendundersökningarna begränsats enbart till Malmö. Man vet således inte om resultaten är giltiga för landet i övrigt. Man kan inte heller säga att opinionen i Malmö återspeglar opinionen i hela landet. Det kan endast avgöras på grundval av en landsomfattande undersökning. Någon sådan har beredskapsnämnden inte företagit.

Den senaste undersökningen i Malmö ägde rum under mars - april 1960. Den tyder på att en försvagning av "försvarsviljan" inträtt sedan föregående undersökning i oktober 1959. Det bör framhållas att undersökningen redovisar den opinion som rådde vid undersökningstillfället i april 1960. Den ger inte uttryck för de förändringar som därefter kan ha inträtt. Och den återger självfallet inte den inställning till försvaret som är rådande i januari 1961.

Förändringarna i "försvarsviljan" mellan oktober 1959 och april 1960 bör ses i relation till både den inrikespolitiska försvarsdebatten och den internationella utvecklingen. Det kan vara rimligt att anta att bägge dessa faktorer inverkat på opinionen till försvaret.

Försvarsdebatten i Sverige dominerades under 1959 av atomvapenfrågan. Den kulminerade med framläggandet av rapporterna från folkpartiets och socialdemokraternas atomvapenkommittéer i oktober resp. november och de politiska ställningstaganden de föranledde. Diskussionen i pressen liksom mellan partierna fördes i en positiv anda och ifrågasatte inte försvarets berättigande. Behandlingen av försvarsfrågan under senare hälften av 1959 ger knappast skäl att anta att "försvarsviljan" därigenom påverkats.

Utrikespolitiskt inträdde hösten 1959 en avspänning mellan stormakterna. Den ryske regeringschefen företog en resa till USA i september. Den amerikanske presidenten inbjöds till ett svarsbesök i Sovjet. Vid årsskiftet 1959/60 nåddes överenskommelse om ett toppmöte i Paris i maj. Strävandena att minska den internationella spänningen syntes många framgångsrika. I vilken utsträckning detta påverkat "försvarsviljan" i Sverige är svårt att avgöra.

Inledning

Sedan hösten 1956 har beredskapsnämnden för psykologiskt försvar i egen regi bedrivit sociologiska intervjuundersökningar. Denna forskning har huvudsakligen varit inriktad på studiet av opinionsbildningsprocessen och särskilt på den politiska opinionsbildningen. Den praktiska målsättningen har varit att skaffa underlag för bedömning av det psykologiska försvarets regionala och lokala organisation. Av bilaga 1 framgår vilka huvuduppgifter och biuppgifter som ingått i respektive undersökningar.

Två av nämndens undersökningar har haft som huvuduppgift att studera försvarsattityder och den försvarspolitiska opinionsbildningen. Båda dessa undersökningar utfördes i Malmö: den första i mars 1959 och den andra i oktober 1959 (se bilaga 1). I sex andra undersökningar utöver de två försvarsattitydsundersökningarna har nämnden ställt vissa frågor rörande försvaret, som kan tänkas ge uttryck för något, som man skulle kunna kalla för "försvarsvilja". Ordalydelsen i de fyra frågor, som använts för detta ändamål, är angiven på sidan 4.

Redan nu bör emellertid de vanskligheter framhållas som är förbundna med att försöka mäta något som kan kallas "försvarsvilja". Opinionsmätningar av det här slaget bygger helt på de svar, som den intervjuade ger på några frågor. Förhållandet mellan de i ord uttryckta åsikterna och handlandet i en reell situation kan diskuteras, och det är en illusion att tro, att man med några få frågor ställda i fredstid skall kunna förutsäga, hur folk kommer att reagera, om det skulle bli krig. Det har heller inte varit beredskapsnämndens avsikt att förutspå ett sådant beteende.

Utgångspunkten har varit, att redan i ett skärpt utrikespolitiskt läge kommer befolkningen i vårt land att utsättas för en propaganda utifrån, som kommer att bygga på de negativa argumenten i debatten om vårt försvar. Det är därför av utomordentlig betydelse för det organ, som skall motverka en främmande propaganda att redan på förhand känna till vilka temata, som kan tänkas bli aktuella. Av den anledningen har det ur såväl kostnadssynpunkt som forskningssynpunkt framstått som fördelaktigast att tid efter annan göra punktundersökningar. Helt godtyckligt kom Malmö att bli den storstad, på vilken dessa undersökningar kom till utförande. Det kunde givetvis ha varit vilken annan stad som helst i vårt land, där utrymning och annat medför olägenheter för civilbefolkningen. De praktiska åtgärderna har därför varit följande:

1. I Malmö ha på två olika stickprov utförts omfattande försvarsattitydsundersökningar. Statistiskt sett är båda stickproven likvärdiga och representativa för Malmö stad. Med jämförelsevis korta mellanrum har till båda stickproven ställts vissa försvarsfrågor. Det första stickprovet har intervjuats med försvarsfrågorna tre gånger och det andra stickprovet två gånger.

2. I samband med undersökningar av den politiska opinionsbildningen på andra ortstyper har samma försvarsfrågor ställts till de intervjuade på dessa orter. Hittills har detta skett i Brålanda kommun i Dalsland och i Holmsunds köping i Västerbotten.

Det värdefulla i denna metodik ligger däri, att de förskjutningar, som inträffar över tid på ett och samma stickprov, på ett klarare sätt ger besked om eventuella förändringar i uppfattningen hos folk. Undersökningarna mäter inte, det kan inte nog kraftigt understrykas, "försvarsviljan" eller "motståndsandan" utan endast vissa förhållanden, som kan tänkas ingå i den. Det kan kanske hävdas, att sådana grupper av befolkningen som i dessa undersökningar befinner sig lågt i "försvarsvilja" genomsnittligt sett skulle visa sämre "motståndsanda" än andra grupper, om det skulle bli krig. Därom vet man dock ingenting bestämt. Det kan emellertid tänkas, att dessa grupper om de systematiskt utsättes för en utifrån kommande propaganda, som nära anknyter till de mer eller mindre väl utkristalliserade opinioner de redan omfattar, skulle vara mera mottagliga för denna propaganda än vad andra grupper skulle vara.

I den föreliggande rapporten kommer resultaten från två undersökningar med försvarsfrågorna att presenteras. Den ena undersökningen gäller Holmsunds köping och den andra undersökningen Malmö stad. Båda undersökningarna utfördes under våren 1960. Siffrorna från Malmö kommer att redovisas i samband med de siffror, som kommit fram vid tidigare undersökningstillfällen i Malmö.

Undersökningsresultaten.

De frågor, som använts för att belysa "försvarsviljan", rör dels tre frågor för att illustrera attityder till väpnat motstånd vid anfall under olika förutsättningar och dels en fråga om inställning till anskaffning av svenska atomvapen.

Frågorna lyder:

1. Antag att Sverige anfallas. Anser Ni att vi bör göra väpnat motstånd, även om utgången för oss ter sig oviss?
2. Antag att angriparen hotar med atombomber. Anser Ni då att vi borde göra väpnat motstånd mot angriparen, även om utgången för oss ter sig oviss?
3. Om vi själva skulle ha atombomber. Anser Ni då att vi borde göra väpnat motstånd mot en angripare, som hotar med atombomber?
4. I radio, TV och pressen har diskuterats frågan om Sverige bör skaffa sig atomvapen. Anser Ni att vi bör göra det eller att vi inte bör göra det?

Dessa frågor har ställts i samma ordning som här ovan. Fråga nr 3 ställdes första gången vid undersökningen i Malmö i mars 1959. Det var alltså vid den undersökning i Malmö, som speciellt sysslade med försvarsattityder och den försvarspolitiska opinionsbildningen. Avsikten med frågan var från början den, att den tillsammans med vissa andra frågor i undersökningen, skulle avslöja vilka personer som i ett svenskt atomvapeninnehav såg endast ett avskräckningsmedel mot en eventuell angripare. Vid analysen av siffrorna från 1958 års Malmö-undersökning hade man nämligen skäl misstänka att en relativt stor grupp, som då uppgav att de önskade svenska atomvapen, hade det motivet. Frågan gav emellertid inte det önskade utslaget, men fick betydelse på annat sätt. Genom fråga 3 har man däremot, har det visat sig, en viss möjlighet att bedöma hur pass genomtänkta de övriga försvarsfrågorna är hos den intervjuade. Den enkla svarsfördelningen på fråga 3 får därför inte ensam tas för gott utan måste ses i sammanhang med de övriga frågorna och som ett medel att bedöma konsekvensen i svaren. Det är uppenbarligen så, vilket också påpekats i beredskapsnämndens tidigare rapporter angående försvarsattityder, att man genom fråga 3 för in en ny situation, som för den intervjuade ter sig mera "hoppfull" och därigenom påvekar honom eller henne att avge ett positivare svar, än vad han eller hon annars skulle ha lämnat. Detta har kunnat fastställas på så sätt, att när man i försvarsattitydsundersökningarna laborerat med olika värde-laddningar i de ord som använts för att utmåla den tänkta situationen,

har man funnit, att svaren på de olika frågorna i viss utsträckning varierar med de värdeladdade orden. En persons uppfattning om värdet av motstånd i krig är därför i relativt hög grad beroende ur vilken synpunkt han ser saken, eller hur han genom de ställda frågorna "tvingas" se saken.

De procentuella svarsfrekvenserna på de fyra försvarsfrågorna i Malmö och i Holmsund under våren 1960 framgår av nedanstående uppställning, där ja-svaren markeras med plus (+), nej-svaren med minus (-) och de som svarat att det beror på omständigheterna, varit tveksamma eller inte kunnat ta ställning sammanförs till en grupp, som betecknas med noll (0).

	<u>Malmö</u> (mars 1960)	<u>Holmsund</u> (febr. 1960)
<u>Försvar vid konventionellt anfall (1).</u>		
+	79%	62%
0	14%	18%
-	7%	20%
	-----	-----
	100%	100%
	=====	=====
<u>Försvar vid atombombs-hot (2).</u>		
+	40%	19%
0	30%	18%
-	30%	63%
	-----	-----
	100%	100%
	=====	=====
<u>Försvar vid atombombs-hot då vi själva har egna atomvapen (3).</u>		
+	64%	33%
0	23%	23%
-	13%	44%
	-----	-----
	100%	100%
	=====	=====
<u>Inställning till anskaffning av svenska atomvapen (4).</u>		
+	42%	18%
0	18%	12%
-	40%	70%
	-----	-----
	100%	100%
	=====	=====
ANTAL INTERVJUADE	N = 334	N = 154

Vi finner således stora skillnader i svarsfrekvenserna på försvarsfrågorna mellan malmöbor och holmsundsbor, vilket i och för sig var väntat, då man vet, att det av tradition anses konventionellt riktigt att vara försvarsvänlig i Malmö och motsatsen i Holmsund. Skillnaderna mellan orterna är störst för frågorna 2, 3 och 4. Vi har också anledning vänta oss, att den försvarsnegativa inställningen i Holmsund återfinnes såväl bland socialdemokrater som "borgliga" (västerbottenspacifismen). Detta bekräftas också i den följande tabellen:

Holmsund 1960: Den procentuella andelen positiva svar på försvarsfrågorna fördelade på kön och partisymparier.

	<u>Fråga 1</u>	<u>Fråga 2</u>	<u>Fråga 3</u>	<u>Fråga 4</u>
<u>TOTALT</u>	62%	19%	33%	18%
Män	64%	24%	34%	14%
Kvinnor	60%	14%	32%	21%
"Borgerliga"	68%	10%	19%	26%
Socialdemokrater	61%	22%	39%	16%

Tabellen visar, att man i "borgerliga" kretsar i Holmsund är mer negativ till försvar vid atombombshot än bland socialdemokrater. Särskilt anmärkningsvärda är svaren på frågorna 3 och 4, om man jämför "borgerliga" och socialdemokrater. Tyvärr medger inte materialet en uppdelning på de olika borgerliga partierna, då dessa grupper är alltför små för att man av dem skall kunna dra några slutsatser. Vad man också bör observera i tabellen här ovan är, att det i större utsträckning är kvinnorna än männen, som förordar ett anskaffande av svenska atomvapen.

För att få en någorlunda tillförlitlig bild av "försvarsviljan" är vi emellertid hänvisade till att mer ingående behandla siffrorna från Malmö, där upprepade undersökningar företagits. Undersökningarna i Malmö i oktober 1957, i oktober 1958 och i mars 1959 gjordes på ett och samma stickprov. Undersökningarna i oktober 1959 och mars 1960 gjordes på ett nytt stickprov, som i alla avseenden är likvärdigt med det föregående stickprovet. Det första stickprovet har sålunda intervjuats tre gånger och det andra stickprovet två gånger.

Den procentuella svarsfördelningen på de fyra försvarsfrågorna i Malmö från oktober 1957 till mars 1960.

		Okt. 1957	Okt. 1958	Mars 1959	Okt. 1959	Mars 1960
Försvar vid konventionellt anfall (1).	+	-	91%	87%	85%	79%
	0	-	6%	11%	8%	14%
	-	-	3%	2%	7%	7%
Försvar vid atombombshot (2).	+	77%	59%	54%	59%	40%
	0	11%	20%	24%	24%	30%
	-	12%	21%	22%	17%	30%
Försvar vid atombombshot då vi själva har egna atomvapen (3).	+	-	-	76%	79%	64%
	0	-	-	15%	12%	23%
	-	-	-	9%	9%	13%
Inställning till ansk. av sv. atomvapen (4).	+	40%	42%	57%	61%	42%
	0	28%	20%	16%	15%	18%
	-	32%	38%	27%	24%	40%

Av den föregående tabellen framgår att då det gäller försvar vid anfall med konventionella vapen är nedgången i "försvarsviljan" relativt liten. Däremot kan man konstatera, att nedgången har skett tämligen jämnt från intervjutillfälle till intervjutillfälle. Fråga 2, som gäller försvar vid atombombshot uppvisar icke samma kurva. I oktober 1959 skedde en viss positiv uppgång, och den negativa tendensen är mest markant mellan oktober 1959 och mars 1960. Vid frågan om försvar vid atombombshot då vi själva antas ha egna atomvapen får man en relativt kraftig nedgång från oktober 1959 till mars 1960. Inställningen till anskaffning av svenska atomvapen har förändrats såtillvida, att man i mars 1960 är tillbaka till ungefär samma utgångsläge som var i oktober 1957 och oktober 1958.

Allmänt sett kan man inte undgå att dra den slutsatsen, att man får fram en kraftig tendens i negativ riktning i fråga om samtliga försvarsfrågor. Tendensen är genomgående och borde därför betyda, att det inträffat något som medfört, att folk är mera pessimistiska vid bedömandet av våra försvarsmöjligheter. Det är dock inte givet, att det som skulle ha påverkat folks attityder måste ha inträffat, under perioden oktober 1959 - mars 1960, då det är väl känt inom socialpsykologin, att man hos extremt positiva respektive negativa grupper finner en kraftig eftersläpning i attityder, om den allmänna opinionen vänder i en riktning som är motsatt den man själv tidigare intagit.

En uppdelning av Malmö-materialet på kön, socialgrupper och partisympatier ger ytterligare några synpunkter på orsakssammanhanget kring den inträffade nedgången i "försvarsviljan".

Man kan utläsa av den följande tabellen att män och kvinnor beskriver en i det närmaste parallell nedgång vid försvar mot konventionella anfall (fråga 1) och att männen i förhållande till kvinnorna intar en något mera positiv attityd varierande mellan 3 till 5 procentenheter. Vad gäller svaren på fråga 2 - försvar vid atombombshot - finner man betydligt kraftigare svängningar mellan männens och kvinnornas positiva positioner. Detta gäller också i viss utsträckning svaren på fråga 3. Vad som kanske framförallt är intressant att notera är - för första gången under undersökningsperioden oktober 1957 - mars 1960 - att en större andel av kvinnorna än av männen uttalar sig för ett anskaffande av svenska atomvapen. Samma förhållande fann vi ifråga om Holmsund (sidan 6). Det kan bero på att det opinionspåverkade skeendet behöver längre tid för att tränga igenom hos kvinnorna än hos männen, d.v.s. att den attitydsmässiga eftersläpningen är större inom denna grupp.

De positiva svaren på försvarsfrågorna i procent av män respektive kvinnor vid de olika undersökningarna i Malmö.

		Okt. 1957	Okt. 1958	Mars 1959	Okt. 1959	Mars 1960
Positiva svar på fråga 1.	Män	-	92%	88%	87%	82%
	Kvinnor	-	88%	85%	83%	77%
Positiva svar på fråga 2.	Män	79%	64%	68%	70%	45%
	Kvinnor	73%	53%	41%	50%	36%
Positiva svar på fråga 3.	Män	-	-	82%	83%	66%
	Kvinnor	-	-	70%	75%	62%
Positiva svar på fråga 4.	Män	47%	48%	59%	63%	40%
	Kvinnor	34%	36%	55%	59%	43%

De positiva svaren på försvarsfrågorna i procent av social-
grupperna vid de olika undersökningarna i Malmö.

	Social-	Okt.	Okt.	Mars	Okt.	Mars
	grupp	1957	1958	1959	1959	1960
Positiva svar på fråga 1.	I	-	91%	92%	96%	96%
	II	-	93%	94%	92%	82%
	III	-	87%	82%	79%	75%
Positiva svar på fråga 2.	I	81%	74%	76%	82%	52%
	II	81%	64%	63%	71%	42%
	III	73%	58%	45%	50%	37%
Positiva svar på fråga 3.	I	-	-	88%	91%	68%
	II	-	-	83%	83%	63%
	III	-	-	69%	75%	64%
Positiva svar på fråga 4.	I	64%	65%	84%	91%	68%
	II	50%	54%	65%	75%	52%
	III	32%	32%	48%	49%	32%

Av den närmast föregående tabellen framgår vad gäller fråga 1, att det skett en nedgång i den positiva attityden för socialgrupp II med 11% och socialgrupp III med 12% under perioden oktober 1958 - mars 1960. För socialgrupp I har det däremot skett en viss uppgång under samma period med 5 procentenheter.

Vid frågan om försvar vid atombombshot är den procentuella förskjutningen i negativ riktning under perioden oktober 1957 - mars 1960 för socialgrupp I 29%, för socialgrupp II 39% och för socialgrupp III är förskjutningen 36%. Skillnaderna mellan socialgrupperna är i mars 1960 mindre än de var vid de båda undersökningarna under 1959.

På fråga 3 - försvar vid atombombshot då vi själva har egna atomvapen - har den kraftigaste nedgången ägt rum inom socialgrupp I och socialgrupp II med 23 respektive 20 procentenheter från undersökningen i oktober 1959.

Procentsiffrorna för de positiva svaren på frågan om anskaffning av svenska atomvapen beskriver identiska utvecklingskurvor för de tre socialgrupperna. I stort sett är man här tillbaka till samma siffror som de som framkom vid undersökningen i oktober 1957, d.v.s. vid den tidpunkt då man i varje fall i Malmö har ytterst vaga begrepp om frågeställningen såsom sådan. vilket också påpekades i de arbetsrapporter, som beredskapsnämnden

offentliggjorde över resultaten från denna undersökning.

Till slut skall i den här rapporten också redovisas sambandet mellan partisympatier och inställning till försvar vid atombombshot samt inställning till anskaffning av svenska atomvapen.

Positiv inställning till försvar vid atombombshot

	Okt. 1957	Okt. 1958	Mars 1959	Okt. 1959	Mars 1960	% förskj. okt. 1959 - mars 1960
TOTALT	77%	59%	54%	59%	40%	-19%
Högern	84%	63%	65%	73%	51%	-22%
Folkpartiet	68%	58%	63%	74%	33%	-41%
Socialdemokraterna	80%	56%	49%	51%	35%	-16%

Positiv inställning till anskaffning av svenska atomvapen

	Okt. 1957	Okt. 1958	Mars 1959	Okt. 1959	Mars 1960	% förskj. okt. 1959 - mars 1960
TOTALT	40%	42%	57%	61%	42%	-19%
Högern	60%	63%	80%	85%	63%	-22%
Folkpartiet	44%	49%	66%	70%	37%	-33%
Socialdemokraterna	32%	30%	42%	42%	33%	-9%

Vad beträffar frågan om försvar vid atombombshot uppvisar de tre partiernas sympatisörer ungefär samma utvecklingstrend, med det undantaget att folkpartisterna visar en betydligt kraftigare nedgång i viljan att försvara landet vid ett atombombshot av en angripare. Den negativa förskjutningen för folkpartisternas del är ungefär dubbelt så stor som den negativa förskjutningen för de båda övriga partiernas anhängare mellan de sista två undersökningarna.

Svarsfrekvenserna på frågan om anskaffande av svenska atomvapen ger vid handen, att man inom de tre partierna i stort sett är tillbaka i det utgångsläge man hade 1957. För folkpartiets del är tillbakagången till och med något större. Vi ser också att folkpartisternas och socialdemokraternas åsikter i denna fråga står varandra närmare än de någonsin gjort tidigare i Malmö alltsedan hösten 1957.

Sammanfattningsvis kan sägas att den undersökning som beredskapsnämnden för psykologiskt försvar utfört i Malmö under våren 1960 mycket klart visar, att den s.k. "försvarsviljan" mätt med de frågor, som tidigare använts och med vilka man får definiera ordet "försvarsvilja" som begrepp,

i Malmö kraftigt förskjutits i negativ riktning. Orsakerna till detta kan dels vara att söka i inrikespolitiska och kanske framför allt i utrikespolitiska förhållanden och dels i en allmän mättnadskänsla inför det spännings-tillstånd som rått ute i världen alltsedan 1948.

Tolv års "kallt krig" måste ju påverka folk därhän att man till slut inte längre uppfattar spänningen ute i världen som spänning utan som en helt naturlig sak.

Samtidigt får man ha klart för sig att försvarspolitiska attityder är tämligen instabila, om man exempelvis jämför dem med allmänt politiska attityder och opinioner. Dessutom måste man hela tiden vara medveten om alla de begränsningar, som inledningsvis anförts när man handskas med ett undersökningmaterial av den här typen.

FREDSKAPSNÄMNDENS UNDERSÖKNINGAR

Nr	Undersökning	Tidpunkt	Pol.opinions- bildning	Försvarsattityder o. försvarspol. opinionsbildn.	Civilförsvars- attityder o.- kunskaper	Generella opinionsbild- ningsproblem	Försvars- frågor
1 a	Västerås	sept. 1956	L				
1 b	Kolsva	sept. 1956	H				
2	Malmö I	sept. 1957	H			B	B
3	Op.ledare i Västerås, Kols- va och Malmö	okt. 1957	H			B	B
4	Malmö II	sept. 1958	B			H	B
5	Malmö III	mars 1959		H			B
6	Brålanda	april 1959	H			B	B
7	Malmö IV	okt. 1959		H	B		B
8	Holmsund	febr. 1960	H		H ¹⁾		B
9	Malmö V	mars 1960	B		H ¹⁾	H	B
10	Malmö VI	okt. 1960	B		H ¹⁾	H	

H = huvudupgift

B = biupgift

1) utfördes för civilförsvarsstyrelsens räkning

